

بررسی مقایسه‌ای تعارضات هنجاری و گفتمانی نظام حقوق بشری اسلامی با نظام حقوق بشر اروپایی

محمد محمودی کیا^۱

چکیده

با پایان یافتن جنگ جهانی دوم و برجای مانده حجم قابل توجهی از خسارات انسانی، حقوق بشر به یکی از مهم‌ترین هنجارهای مشترک نظام بین‌المللی معاصر تبدیل شد و همه بازیگران بین‌المللی کوشیدند تا علاوه بر ایجاد یک هنجارها جهانی مشترک، نهادسازی‌هایی نیز در سطح مناطق مختلف تشکیل دهند تا از طریق آن بتوانند برای حفظ هنجارهای حقوق بشری محلی نیز قاعده‌سازی انجام دهند. در این بین، کشورهای اروپایی در قالب نهادگرایی‌های نو بنیاد خود تلاش اقدام به نهادسازی‌های گسترده به این منظور نمودند و حقوق بشر را به عنوان سنگ زیربنای سیاست خارجی خود برگزیدند. جهان اسلام نیز در قالب سازمان همکاری‌های اسلامی اقدام به پایه‌ریزی نظام هنجاری حقوق بشر اسلامی کرده است. با این حال، به علت تفاوت در مبانی معرفت‌شناسانه و هستی‌شناسانه در تدوین این نظامات حقوق بشری، شاهد بروز تعارضات هنجاری میان غرب و جهان اسلام هستیم و غرب می‌کوشد تا از حقوق بشر به عنوان یک ابزار برای اعمال فشار بر کشورهای اسلامی استفاده نماید. این پژوهش با کاربست روش مقایسه‌ای روش جان استوارت میل با عنوان «طراحی نظام‌های دارای بیشترین تشابه/ طراحی نظام‌های دارای بیشترین تفاوت»، درصدد بررسی وجوه اشتراک و افتراق در نظامات هنجاری اسلامی و اروپایی است. بر این اساس، محقق علاوه بر احصا هنجارهای حقوق بشری مورد تاکید طرفین، به بررسی علل شکل دهنده به این تعارضات می‌پردازد. در پایان نیز راه‌کارهایی برای برون‌رفت از وضعیت چالش حقوق بشری ارائه می‌نماید.

واژگان کلیدی: کشورهای اسلامی، شورای اروپا، حقوق بشر، تعارضات هنجاری، بررسی مقایسه‌ای

۱. استادیار، گروه اندیشه سیاسی در اسلام، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
mahmoodikia@ri-khomeini.ac.ir

مقدمه

یکی از مؤلفه‌های نظام بین‌الملل، هنجارها، قواعد و ارزش‌های حاکم بر آن است. این قواعد و هنجارها، اموری بینادهنی و ارزش‌پایه‌ای هستند که سطح انتظارات از رفتار مناسب و متعارف دولت‌ها در عرصه بین‌المللی را شکل می‌دهند که در نتیجه پابندی تمام بازیگران نظام به آن، روابط میان دولت‌ها و انتظارات آنها از یکدیگر، قاعده‌مند می‌شود. این قاعده‌مندی موجب می‌گردد تا اولاً کنش دولت‌ها بر اساس معیارهای واحدی مورد سنجش قرار گیرد و زبان مشترکی را در عرصه بین‌المللی ایجاد نماید؛ ثانیاً این هنجارها و قواعد مشترک به تکوین بازیگران نظام بین‌المللی کمک می‌کند و به ظهور بازیگران جدید در این حوزه می‌انجامد؛ ثالثاً این هنجارها و قواعد، چارچوب مشترکی را برای ارتباطات معنی‌دار بین بازیگران نظام فراهم می‌آورند.

در مجموع، هنجارها و ارزش‌های نظام بین‌الملل، نقش‌های چندگانه‌ای را در نظام بین‌المللی معاصر ایفا می‌کنند و هرگونه تخطی از این هنجارها به دلیل پیوستگی اجزای نظام بین‌الملل، تهدیدی برای تمام نظام محسوب می‌شود؛ آنچه که می‌توان از آن به عنوان «تهدید هنجاری»^۱ یاد کرد. بر این اساس، تهدید هنجاری به مثابه هرگونه تهدید نسبت به ارزش‌های مشترک و بنیادین یک جامعه، خواه جامعه ملی و خواه جامعه بین‌المللی است که عکس‌العمل بازیگران را به دنبال دارد. براین اساس می‌توان گفت که نظام بین‌المللی معاصر نیز بر مبنای مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای مشترک و مورد پذیرش بازیگران رسمی آن، شکل گرفته است (Creppell, 2011: 450-487)؛ ارزش‌هایی که بیشترین نمود خود را در منشور ملل متحد، به عنوان اساسنامه نظم جدید بروز داده است. این ارزش‌ها عبارتند از: جلوگیری از جنگ و نزاع و یا هرگونه عمل تجاوزکارانه نسبت به شیوه زیست مسالمت‌آمیز، رعایت حقوق اساسی بشر، حفظ حیثیت و ارزش‌های انسانی، تساوی حقوق زن و مرد، تساوی حقوق کشورها، اهتمام جهانی نسبت به پیشرفت و ترقی اجتماعی، صیانت از شرایط بهتر زندگی و تأمین آزادی هرچه بیشتر بشر، مدارا و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، منع تهدید به زور یا استفاده از آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی دیگر بازیگران نظام.

بر اساس تعاریف و مصادیق ذکر شده از ارزش‌های بنیادین نظام بین‌المللی معاصر، می‌توان

این گونه استنتاج کرد که نظام بین‌المللی معاصر بر محوریت دو ارزش بنیادین شکل گرفته است: نخست، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و دوم، صیانت از ارزش‌های انسانی یا همان حقوق بشر. در واقع، ارزش نخست به ساختار نظام بازمی‌گردد و ارزش دیگر، به بعد کارگزاری نظام موجود توجه دارد.

اتحادیه اروپایی همواره کوشیده است تا حقوق بشر را به عنوان پایه و محور سیاست خارجی خود برگزیند و کنش سیاست خارجی خود را بر اساس هنجارهای حقوق بشری تنظیم نماید. موضوع حقوق بشر به عنوان یکی از هنجارهای مورد پذیرش نزد اتحادیه اروپا به شمار رفته که رعایت آن به عنوان یکی از پیش شرط‌های اتحادیه برای تعمیق روابط با طرف ثالث مورد تأکید قرار می‌گیرد. از این منظر اتحادیه اروپا رعایت حقوق بشر را به عنوان پیش شرط تعمیق روابط و انعقاد موافقتنامه تجارت و همکاری (TCA) با ایران قراردادده است. به عبارتی اتحادیه اروپا خواستار آن است که میان رعایت حقوق بشر در ایران و افزایش روابط تجاری با این کشور، یک رابطه مستقیم برقرار کند (بیات، ۱۳۹۷: ۷۹).

نهادینه‌سازی حقوق بشر در اتحادیه اروپا و به ویژه در سیاست خارجی و فراملی از جمله سیاست‌های اعلامی اتحادیه اروپا است. به دلیل ارزش شدن حقوق بشر در اتحادیه، تمامی سازوکارهای این سازمان به نحوی خود را درگیر مسئله حقوق بشر کرده‌اند؛ به صورتی که به جای خلق نظام منسجم و یکدست در این زمینه، قوانین و بازیگران جدیدی به آن وارد شده است که موجب پیچیدگی سازوکارهای درگیر در آن می‌شود. همچنین ابزارها و دیپلماسی سیاسی اروپا در زمینه تعاملات فراملی تنها یک ابزار سیاسی نیست، بلکه اتحادیه اروپا مجبور است در تعاملات فراملی و ابزارهای سیاسی خود از رویکرد و الزامات حقوقی نیز استفاده کند (صفاری نیا، ۱۳۹۸: ۸۵۹).

همچنین اتحادیه اروپا مدعی است که به کارگیری شروط حقوق بشر در موافقتنامه‌های تجاری، در جهت حمایت از مفهوم حقوق بشر، حائز اهمیت است. در این راستا اتحادیه اروپا در غالب موافقتنامه‌های تجاری منعقد با سایر کشورها که عمدتاً شامل کشورهای در حال توسعه است، شروط رعایت موازین حقوق بشر را درج نموده است. عدم رعایت توافق، تعلیق و تدابیر محدودکننده موافقتنامه را در پی خواهد داشت (صادقی و سیه جانی، ۱۳۹۴: ۱۴۸).

۱. روش تحقیق: روش پژوهش مقایسه‌ای

مقایسه یکی از ابزارهای بنیادین تحلیل است که موجب می‌شود تا قدرت توصیف ما از پدیده‌ها افزایش یابد. علاوه بر این، روش مقایسه با تمرکز بر وجوه تشابه و افتراق در میان پدیده‌ها، از نقشی مرکزی در شکل‌گیری مفاهیم برخوردار است (Collier, 1993: 105). از این رو، اسملسر، تحلیل مقایسه‌ای را توصیف و تبیین مشابته‌ها و تفاوت‌های شرایط یا پیامدها در بین واحدهای اجتماعی بزرگ‌مقیاس مانند مناطق، ملت‌ها، جوامع و فرهنگ‌ها می‌داند (Smelser, 2003: 645). روش مقایسه‌ای یکی از اصلی‌ترین روش‌ها در حوزه علوم اجتماعی است. این روش مورد اقبال و توجه بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی نیز قرار گرفته است؛ چنانچه امیل دورکیم در «قواعد روش جامعه‌شناسی»، در مقام کلاسیک‌ترین متن روش‌شناختی جامعه‌شناسی، روش مقایسه‌ای را نه شاخه‌ای از روش، بلکه برابر با خود جامعه‌شناسی معرفی کرده است (غفاری، ۱۳۸۸). از این روش می‌توان برای کشف قیاسی فرضیات جدید و نیز نظریه‌پردازی بهره گرفت. در نتیجه، اشکال روش مقایسه که در رشته علوم سیاسی به کار گرفته می‌شوند بسیار گسترده بوده و شامل روش‌هایی چون تحلیل آماری، تحقیق تجربی و مطالعات تاریخی است (Collier, 1993: 105).

در روش مقایسه‌ای، هدف اصلی، تبیین واقعیت‌های کلان است. مقایسه و تطبیق، حائز نقش و جایگاه محوری در همه علوم تاریخی کلان است؛ علمی که موضوعات اصلی مطالعه آن‌ها ساختارهایی بسیار پیچیده، متفاوت و نوظهور است که از ویژگی‌های مشترک، جنبه‌ها و ابعاد منحصر به فرد برخوردار است. در این علوم، برای درک هر ساختار باید آن را با مقولات و الگوهای آرمانی و یا با ساختارهای دیگر مقایسه کرد (نوذری، ۱۳۸۷: ۲۳۸).

راهبردهای متعددی در پژوهش‌های سیاست مقایسه‌ای به کار بسته می‌شود که روش جان استوارت میل با عنوان «طراحی نظام‌های دارای بیشترین تشابه» (MSSD) / طراحی نظام‌های دارای بیشترین تفاوت^۲ (MDS) یکی از روش‌های مطرح در این حوزه است. بر این اساس، طراحی نظام‌های دارای بیشترین تشابه/ معیار تفاوت، بر مقایسه موارد بسیار مشابه که تنها در متغیرهای وابسته تفاوت دارند، تأکید دارد. در این فرض که این روش یافتن متغیرهای مستقل را

1. Most Similar Systems Design
2. Most Different Systems Design

آسان‌تر می‌نماید که وجود یا عدم وجود متغیر وابسته را توضیح می‌دهد. طراحی نظام‌های دارای بیشترین تشابه بسیار متمرکز است. زیرا این روش موارد مشابه را مقایسه می‌کند همه متغیرهای نامرتب و سردرگم‌کننده دیگر را در جریان تحقیق ثابت نگه می‌دارد. در یک مفهوم اساسی، طراحی نظام‌های دارای بیشترین تشابه، با بررسی متغیرهای مشابه بین ابژه‌ها شروع می‌شود و در تلاش است تا بفهمد چرا نتیجه بین سوژه‌های مختلف متفاوت است.

طراحی نظام‌های دارای بیشترین تفاوت/ معیار شباهت، شامل مواقعی است که موارد بسیار متفاوتی با هم مورد مقایسه قرار می‌گیرند، اگرچه همه آن‌ها در متغیرهای وابسته مشترک هستند؛ بنابراین هر حالت دیگری که در زمان تحقیق وجود دارد، می‌تواند به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شود. طراحی نظام‌های دارای بیشترین تفاوت با طراحی نظام‌های دارای بیشترین شباهت از نظر نقطه توجه و این واقعیت که در مورد یک متغیر دقیق به کار نمی‌رود، دارای تفاوت است. به هنگام استفاده از روش طراحی نظام دارای بیشترین تشابه به عنوان یک روش تحقیق تطبیقی یک متغیر مستقل و وابسته وجود دارد که شناسایی می‌شوند، به ویژه متغیر وابسته موردی است که در همه سوژه‌های تحقیق مشترک است و متغیر مستقل که ویژگی متفاوت بین سوژه‌های تحقیق خواهد بود. طراحی نظام دارای بیشترین تشابه در یافتن نقطه تفاوت میان شباهت‌های مشخص و محکم است، اما طراحی نظام دارای بیشترین تفاوت متغیرهای زیادی ندارد و تنها بر یافتن یک شباهت یا تفاوت بین یک گزینش وسیع از نظام‌ها تأکید دارد (Anckar, 2008: 389-401).

۲. حقوق بشر اسلامی؛ سیر تاریخی و نظام هنجاری

۱-۲. تاریخ‌نگاری سیر تدوین منشور حقوق بشر اسلامی

طرح مسئله حقوق بشر در سازمان کنفرانس اسلامی به عنوان نهاد عمده بین‌المللی در تنظیم مناسبات میان کشورهای اسلامی و نیز ایجاد وحدت گفتمانی در طرح مطالبات از نظام جهانی، متعاقب قطعنامه‌های شماره ۱۰/۹س و ۱۱/۱۹س - مه ۱۹۷۹ و ۱۹۸۰ اجلاس‌های دهم و یازدهم وزرای خارجه کشورهای اسلامی در دستور کار قرار گرفت و مقرر شد تا کمیسیونی موقت و مشورتی متشکل از کارشناسان مسلمان برای تهیه سندی در زمینه حقوق بشر و همچنین برپایی کمیته‌ای از کارشناسان حقوق اسلامی برای مطالعه سند مذکور شکل بگیرد. در پی این دو قطعنامه، پیش‌نویس اعلامیه حقوق بشر در اسلام به نوزدهمین اجلاس وزرای خارجه کشورهای اسلامی در قاهره (ژوئیه ۱۹۹۰) ارائه شد که این سند طی قطعنامه شماره ۱۹/۴۹

س، اوت ۱۹۹۰ به تصویب اعضا رسید. با این حال، بنا به پیشنهاد جمهوری عربی مصر و نیز با پشتیبانی جمهوری اسلامی ایران، بنا به قطعنامه شماره ۲۰/۳۷ س، مصوب اجلاس بیستم وزرای خارجه کشورهای اسلامی در استانبول (اوت ۱۹۹۱)، مقرر شد تا حقوق بشر اسلامی به‌عنوان یک بند ثابت در دستور کار اجلاس‌های وزرای خارجه قرار گیرد.

تأکید بر اهمیت مسئله حقوق بشر در ششمین اجلاس سران کشورهای اسلامی در جاکارتا (۹-۱۱ دسامبر ۱۹۹۱) در قالب صدور قطعنامه شماره ۶/۲۲ س، منجر به این موضوع شد تا از کشورهای عضو خواسته شود در زمینه حقوق بشر رفتار و سیاست‌های هماهنگی را در پیش گرفته و تا حد امکان قطعنامه‌های مربوطه توسط سازمان کنفرانس اسلامی را به اجرا درآورند. با این وصف، هر چند این اقدام گام مؤثری برای عملیاتی‌گفتمان و نظام حقوق بشری اسلامی در عرصه بین‌المللی تلقی می‌شود، ولی به علت جایگاه غیردستوری و غیرنهادینه شده آن، فراتر از جنبه توصیه‌ای پیدا نکرد. با این وصف، اهمیت و لزوم تبعیت از یک نسخه واحد از حقوق بشر اسلامی همچنان به عنوان یک دستور کار ثابت در اجلاس‌های دیگر سازمان حفظ شد چنانچه در اجلاس بیست و یکم وزرای خارجه کشورهای اسلامی در کراچی (۲۵-۲۹ آوریل ۱۹۹۳) طی قطعنامه شماره ۴۱/۲۱ س، بر پابندی کشورهای اسلامی به اصول و مبانی حقوق بشر در اسلام، و نیز ضرورت احترام به حاکمیت ملت‌ها و تنوع فرهنگ‌ها مورد تأکید قرار گرفت. همچنین بر پایه قطعنامه مذکور و در راستای دفاع از اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره، با تلاش هیات نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در دومین کنفرانس جهانی حقوق بشر در وین (۱۴-۲۵ ژوئن ۱۹۹۳)، این اعلامیه طرح گردید که این پیشنهاد با مخالفت شدید کشورهای غربی در کمیته نگارش روبرو شد و آیه «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ»^۱ در مقدمه اعلامیه حقوق بشر قاهره مستمسکی برای طرح این ادعا شد که این آیه متضمن نوعی برتری قومی است. از سوی دیگر، ابتدای این اعلامیه در برخی از مفاد خود به شریعت اسلام نیز مورد انتقاد قرار گرفت؛ مسئله‌ای که به علت خواستگاه متفاوت فکری و نیز نظام ارزش‌گذاری متمایز در عرصه حیات اجتماعی همچنان مورد نقد و هجمه جوامع غربی قرار دارد.

۱. آیه ۱۱۰ سوره آل عمران - اشاره شده در مقدمه اعلامیه قاهره

۲-۲. نظام هنجاری حقوق بشر اسلامی

هر چند اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره نتیجه تلاش تاریخی کشورهای اسلامی در زمینه تدوین یک منشور حقوق بشر بین‌المللی اسلامی بود، با این حال، تا پیش از تصویب اعلامیه قاهره، دو اعلامیه دیگر در ارتباط با حقوق بشر از سوی سازمان کنفرانس اسلامی به نام‌های «طرح اعلامیه حقوق و تکالیف اساسی انسان در اسلام» و «طرح سندی در رابطه با حقوق بشر در اسلام» در سال‌های ۱۹۷۹ و ۱۹۸۱ تصویب و منتشر شده است. با این وصف، بیانیه قاهره که در ۵ اوت ۱۹۹۰ میلادی برابر با ۱۴ مرداد ۱۳۶۹ شمسی در نوزدهمین کنفرانس وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی به تصویب رسیده است، مشتمل بر يك مقدمه و ۲۵ ماده است که می‌توان از آن به‌عنوان رسمی‌ترین و جامع‌ترین سند حقوق بشر اسلامی بین‌المللی یاد کرد. بر این اساس، با توجه به بررسی‌های کارشناسی متعدد و نیز تجمیع نظرات همه کشورهای اسلامی در تدوین این سند، می‌توان هنجارهای موجود در آن را به عنوان عام‌ترین هنجارهای حقوق بشر اسلامی یاد کرد.

به هر نحو، تأسیس یک نظام حقوق بشری مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و نیز قواعد شریعت، زمینه لازم برای گسترش و توسعه موضوعات حقوق بشری اسلامی را فراهم آورد. لذا، از این رو، شاهد ورود سازمان کنفرانس اسلامی به دیگر موضوعات حقوق بشری همچون حقوق جوانان، حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق اقلیت‌های مسلمان در کشورهای غیر اسلامی، نیز تهیه پیمان‌نامه‌هایی در تکمیل برخی از مفاهیم مقرر در اعلامیه اسلامی حقوق بشر یا قابل ارتباط با آن از قبیل پیمان‌نامه مبارزه با تروریسم و یا میثاق حقوق کودک در اسلام هستیم. این روند حتی به نهادسازی‌های حقوق بشری همچون مجمع فقه اسلامی، فدراسیون جهانی مدارس بین‌المللی عربی اسلامی و یا فدراسیون ورزشی همبستگی اسلامی منجر شد.

لذا چنانچه می‌توان انتظار داشت هنجارهای حقوق بشر اسلامی بر اساس یک جهان‌نگرش توحیدی و مبتنی بر اصول هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه خدامحور احصا شده است. در واقع، مرجعیت شریعت به عنوان تنها منبع خلق و تفسیر اصول هنجارین در زمینه حقوق بشر، آن را در برخی از وجوه متمایز از دیگر اسناد و رویه‌های حقوق بشری می‌نماید. بر این اساس، هر چند هنجارهای عام و جهان‌شمولی در این سند دیده می‌شود، ولی به علت خوانش و تأکید آن بر منابع شریعت و فقه اسلامی، شاهد حضور پررنگ هنجارهای شریعت پایه در این سند هستیم.

نهاد حمایت کننده	هنجارهای حقوق بشری
اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره	<p>۱- برابری همه انسان‌ها از حیث خلقت و شرافت انسانی بدون هیچ‌گونه تبعیض از حیث نژاد، رنگ، اعتقاد دینی و... / ۲- حق حیات / ۳- ضرورت رعایت قواعد انسانی در مخاصمات مسلحانه؛ / ۴- حرمت انسان و آبروی وی؛ / ۵- خانواده و حق ازدواج؛ / ۶- برابری همه در حیثیت انسانی و شخصیت مدنی و ذمه مالی مستقل و حق حفظ نام و اینکه نفقه خانواده بر عهده مرد است؛ / ۷- حق کودک و والدین نسبت به یکدیگر و اقوام نسبت به اقوام خود؛ / ۸- شخصیت شرعی هر شخص از حیث الزام و التزام؛ / ۹- حق آموزش و وظیفه دولت؛ / ۱۰- اسلام دین فطرت است و به کارگیری اکراه یا بهره‌برداری از فقر یا جهل انسان برای تغییر این دین جایز نیست؛ / ۱۱- منع بردگی و منع استعمار و حق تعیین سرنوشت ملت‌ها؛ / ۱۲- حق انتقال و انتخاب مکان اقامت در داخل یا خارج کشور بر طبق شریعت و موضوع پناهندگی؛ / ۱۳- حق اشتغال و حقوق کارگران؛ / ۱۴- منع احتکار و ربا در کار تجاری؛ / ۱۵- حق مالکیت از طرق شرعی؛ / ۱۶- حق دستاوردهای علمی یا ادبی یا هنری؛ / ۷- حق انسان‌ها برای بهره‌مندی از یک محیط پاک از مفاسد اخلاقی و برخوردار از تأمین بهداشتی و درمانی و نیازهای معیشتی؛ / ۱۸- حق هر انسان نسبت به حریم خصوصی؛ / ۱۹- برابری مردم در برابر شرع، حق مراجعه به محاکم، شخصی بودن مسئولیت، اصل تشخیص جرم و مجازات به موجب شرع، اصل برائت؛ / ۲۰- منع شکنجه و دیگر اشکال خشونت آمیز؛ / ۲۱- منع گروگان‌گیری؛ / ۲۲- آزادی بیان و حق دعوت به خیر و نهی از منکر، مع تحریک احساسات قومی، مذهبی؛ / ۲۳- حق مردم در امور عمومی کشور؛ / ۲۴- مشروط بودن کلیه حقوق به احکام شریعت اسلامی؛ / ۲۵- شناسایی شریعت اسلامی به‌عنوان تنها مرجع تفسیر سند</p>
مجمع فقه اسلامی	حقوق کودک، حقوق سالمندان
فدراسیون جهانی مدارس بین‌المللی عربی اسلامی و فدراسیون ورزشی همبستگی اسلامی	حق بر آموزش و تفریح و ورزش مسلمانان و رفع چالش‌ها و موانع فراروی
مصوب سی و دومین اجلاس وزاری امور خارجه سازمان همکاری‌های اسلامی در صنعا (ژوئن ۲۰۰۵) و اعلامیه رباط در مورد مسائل کودکان مصوب نوامبر ۲۰۰۵	میثاق حقوق کودک در اسلام
گزارش اجلاس ۱۹۸۰ سازمان کنفرانس اسلامی	حقوق اقلیت‌های مسلمان در کشورهای غیر اسلامی

حقوق پناهندگان در جهان اسلام	مصوب هفتمین کنفرانس سران کشورهای اسلامی - مراکش (۱۳-۱۵ دسامبر ۱۹۹۴)
مبارزه با تروریسم	کنوانسیون مبارزه با تروریسم بین‌المللی
توانمندسازی زنان	برگزاری هفت دوره کنفرانس برای این منظور توسط سازمان OIC

جدول شماره ۱؛ هنجارهای حقوق بشر اسلامی
منبع: www.refworld.org و www.oic-oci.org

۳. نظام‌های هنجاری حقوق بشری اروپایی: نهادها و هنجارها

۱-۳. سیر تاریخی تدوین نظام هنجاری حقوق بشری اروپایی

اتحادیه اروپایی در سیاست‌های اعلامی خود رعایت حقوق بشر را شرطی ضروری در مناسبات داخلی و خارجی اش خوانده و برای نمونه پیوستن کشورهای اروپایی به اتحادیه، بهره مندی از امکانات آن و حتی انعقاد معاهده با سایر کشورها را منوط به احترام به حقوق بشر می‌کند. در این مقاله، جایگاه مقوله دفاع از حقوق بشر در نظام حقوقی اتحادیه اروپایی مورد بررسی قرار می‌گیرد. رژیم دفاع از حقوق بشر در اتحادیه از چهار مجموعه اسناد تشکیل شده است: (۱) معاهدات دوگانه شکل دهنده اتحادیه، (۲) منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا، (۳) رویه قضایی دیوان دادگستری اروپایی و (۴) کنوانسیون اروپایی حقوق بشر که پیوستن به آن توسط پیمان «لیسبون» ضروری شمرده شده، ولی تا کنون تحقق نیافته است (تقوی، ۱۳۹۲: ۲۴).

کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، معاهده پیشرو در حوزه حقوق بشر بوده و نقش بسیار مهمی در توسعه و تحول حقوق بین‌الملل بشر داشته است. این کنوانسیون از زمان لازم الاجرا شدن در سال ۱۹۵۳ تا کنون تغییرات زیادی به خود دیده است که از جمله مهم ترین آن می‌توان به افزایش شمار کشورهای طرف کنوانسیون و همچنین تشکیل اتحادیه اروپا و سایر نهادهای اروپایی اشاره کرد. این تحولات، لزوم تطابق کنوانسیون با نیازها و ضرورت‌های روز را دوچندان می‌کند. بر این اساس، تا کنون پروتکل‌های زیادی به کنوانسیون منضم شده است. یکی از آخرین پروتکل‌های منضم به کنوانسیون، پروتکل شماره ۱۵ است که در مه ۲۰۱۳ پذیرفته شد و در فرایند تصویب قرار دارد و علاوه بر انجام برخی اصلاحات شکلی، اصل فرعیت و دکتترین حاشیه صلاحدید را به مقدمه کنوانسیون اضافه کرده است (عبدی و قاسم زمانی، ۱۳۹۶: ۸۵).

کنوانسیون اروپایی حفاظت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی^۱ یک معاهده بین‌المللی برای حفاظت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در اروپاست، که در ۴ نوامبر سال ۱۹۵۰ در شهر رم ایتالیا امضا و در ۳ سپتامبر ۱۹۵۳ لازم‌الاجرا شد.

متن کنوانسیون بر اساس پروتکل شماره ۳ (ETS NO.45) که در تاریخ ۲۱ سپتامبر ۱۹۷۰ به مرحله‌ی اجرا درآمده و پروتکل شماره ۵ (ETS NO.55) اجرا شده در تاریخ ۲۰ دسامبر ۱۹۷۱ و پروتکل شماره ۸ (ETS NO.118) اجرا شده در تاریخ اول ژانویه ۱۹۹۰ و متن پروتکل شماره ۲ (ETS NO.44) که بر اساس ماده ۵، پاراگراف ۳ سند مذکور از زمان اجرای کنوانسیون در تاریخ ۲۱ سپتامبر ۱۹۷۰ به عنوان جزء لاینفک کنوانسیون شناخته شده، مورد بازنگری و اصلاح قرار گرفت.

مفاد پروتکل شماره ۱۱ (ETS NO.۱۵۵) از زمان تنفیذ آن در تاریخ اول نوامبر ۱۹۹۸ جانشین کلیه اصلاحات و تغییراتی می‌شود که از طریق پروتکل‌های فوق‌الذکر در متن کنوانسیون صورت گرفته بود. از زمان اجرای پروتکل اخیرالذکر، پروتکل شماره ۱۱ جانشین پروتکل شماره ۹ (ETS NO.۱۴۰) که در تاریخ اول اکتبر ۱۹۹۴ به مرحله‌ی اجرا درآمده بود و پروتکل شماره ۱۰ (ETS NO.۱۴۶) موضوعیت خود را از دست داده است. کشورهای امضاءکننده‌ی سند حاضر از اعضای شورای اروپا هستند.

بر اساس متن کنوانسیون مطابق با سندی اصلاحی منطبق بر مبنای پروتکل شماره ۱۱، این کنوانسیون در سه بخش حقوق و آزادی؛ دادگاه اروپایی حقوق بشر و مسائل متفرقه و در ۵۹ ماده تنظیم شده است.

مطابق با ماده یک این کنوانسیون طرف‌های معظم متعاهد به کنوانسیون موظف‌اند تضمین کنند که افراد ساکن در مناطق تحت حاکمیتی خود از حقوق و آزادی‌های تعریف شده در بخش نخست این کنوانسیون برخوردار شوند. بر این اساس، مسائلی چون حق حیات، منع شکنجه، منع برده‌داری و کار اجباری، حق آزادی و امنیت، حق برخورداری از محاکمه عادلانه، عدم تعیین مجازات غیرقانونی، آزادی نظر، عقیده و مذهب، آزادی بیان، آزادی تشکیل مجمع و انجمن، حق ازدواج، حق جبران رفع خسارت مؤثر، ممانعت از تبعیض، عدول از قانون در حالت‌های فوق‌العاده،

1. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

محدودیت‌های فعالیت‌های سیاسی بیگانگان، ممانعت از سوء استفاده از حقوق، حدود اعمال محدودیت‌های حقوق، موارد ۱۸ گانه اعلام شده در بخش نخست این اعلامیه است.

۲-۳. هنجارهای اروپایی حقوق بشر

حقوق بشر به عنوان یک هنجار بنیادین در عرصه تنظیم روابط خارجی اتحادیه اروپا، به شکل نظام‌مند و نهادینه شده توسط اشکال متنوعی از برنامه‌های اقدام و نیز نهادهای رسمی در حال تعقیب است و این سازوکار علاوه بر کشورهای حوزه اروپا، در سایر کشورها نیز به طور فعال در حال رصد وضعیت حقوق بشر بر اساس خوانش غربی و اروپایی از آن است به طوری که در حال حاضر، ۱۱ نهاد و ۱۶ برنامه ویژه ترویج و پاسداری حقوق بشر در شورای اروپایی مشغول به فعالیت هستند و بر راهبردهای اروپایی در عرصه تنظیم روابط خارجی تأثیرگذار هستند.

نهاد حمایت کننده	هنجارهای حقوق بشری
دادگاه اروپایی حقوق بشر ^۱	نقض حقوق و آزادی‌های مندرج در کنوانسیون، از جمله حق حیات، منع شکنجه، حق دسترسی به محاکمه عادلانه، آزادی بیان و آزادی اجتماعات حق حیات (ماده دو) ممنوعیت شکنجه (ماده سه) ممنوعیت برده‌داری و کار اجباری (ماده چهار) حق آزادی‌های فردی (ماده پنج) حق دسترسی به دادرسی‌های منصفانه (ماده شش) ممنوعیت کیفر بدون قانون (ماده هفت) احترام به زندگی خانوادگی و خصوصی افراد (ماده هشت) آزادی عقیده و فکر و مذهب (ماده نه) آزادی بیان (ماده ده) آزادی تجمعات و اتحادیه‌ها (ماده یازده) حق ازدواج (ماده دوازده) حق بهره‌مند شدن از جبران خسارت (ماده سیزده) ممنوعیت هرگونه تبعیض (ماده چهارده).
- پروتکل شماره یک (۲۰ مارس ۱۹۵۲)	حمایت از اموال: هر شخص حقیقی یا حقوقی باید حق بهره‌مندی صلح جویانه از اموال خود را داشته باشد. هیچ فردی نباید از مالکیت خود محروم شود، مگر در جهت منافع عمومی و بر اساس قانون و اصول کلی حقوق بین‌الملل (ماده ۱). حق برخورداری از تحصیل: هیچ فردی نباید از حق تحصیل محروم بماند (ماده ۲). حق برخورداری از انتخابات آزاد و منصفانه: فراهم نمودن انتخابات آزاد با رأی غیرعلنی برای افراد (ماده ۳).

<p>پروتنکل شماره چهار (۱۶ سپتامبر ۱۹۶۳)</p>	<p>ممنوعیت حبس به علت بدهی و عدم توانایی اجرای تعهدات قراردادی (ماده ۱). حق آزادی رفت و آمد: انتخاب محل سکونت و نیز آزادی در ترک کشور (ماده ۲). ممنوعیت اخراج دسته جمعی اتباع بیگانه (ماده ۴). ممنوعیت اخراج اتباع کشور و نیز ممنوعیت جلوگیری از ورود افراد تبعه به درون کشور (ماده ۳).</p>
<p>پروتنکل شماره شش (۲۸ آوریل ۱۹۸۳)</p>	<p>- لغو حکم اعدام: در زمان جنگ می‌توان در موارد خاصی که پیش‌بینی شده‌است، حکم اعدام را اجرا نمود. (ماده ۱ و ۲)</p>
<p>پروتنکل شماره هفت (۲۲ نوامبر ۱۹۸۴)</p>	<p>عدم اخراج اتباع بیگانه بدون رسیدگی قانونی (ماده ۱) حق برخورداری از استیناف در دعوی قضایی (ماده ۲) پرداخت خسارت در موارد محکومیت اشتباهی فرد (ماده ۳) منع محاکمه و مجازات مجدد در یک کشور برای جرائم کیفری (ماده ۴) تساوی زن و مرد در حقوق و مسئولیت‌های خانوادگی و نیز در ارتباط با فرزندان (ماده ۵)</p>
<p>پروتنکل شماره ۱۲ (۴ نوامبر ۲۰۰۰)</p>	<p>منع کلیه اشکال تبعیض: کلیه افراد باید از حقوق اعطا شده توسط قانون بدون هرگونه تبعیض به دلایل جنس، نژاد، رنگ، زبان، مذهب، نظرات سیاسی و غیره، اصلیت ملی یا اجتماعی، اقلیت ملی، مال و تولد بهره‌مند گردد (ماده ۱).</p>
<p>پروتنکل شماره ۱۳ (۳ می ۲۰۰۲)</p>	<p>ماده یک این پروتنکل مجازات اعدام را به طور کامل منع می‌کند. بر اساس مواد ۲ و ۳ پروتنکل، کشورهای عضو نمی‌توانند با استناد به ماده ۱۵ کنوانسیون (که در زمان جنگ یا شرایط ویژه تعلیق حقوق مندرج در کنوانسیون را مجاز می‌داند)، اجرای این پروتنکل را به تعلیق درآورند، یا بر اساس ماده ۵۷ کنوانسیون نسبت به این پروتنکل حق شرط اعلام نمایند.</p>
<p>همکاری‌های بینا دولتی حقوق بشری (CDDH)</p>	<p>حمایت از حقوق اجتماعی در قاره اروپا ارتقای حقوق بشر سالمندان توقیف مهاجران و پناهجویان حمایت و ارتقای فضای جامعه مدنی</p>
<p>کمیته اروپایی برای پیشگیری از شکنجه (CPT)</p>	<p>سرکشی از ایستگاه‌های پلیس، زندان‌ها، مراکز بازداشت نوجوانان، مراکز بازداشت مهاجران، بیمارستان‌های روانپزشکی یا خانه‌های مراقبت اجتماعی</p>
<p>هوش مصنوعی و حقوق بشر^۲</p>	<p>مبارزه با تبعیض، تحقیقات زیست پزشکی (بیوتیک)، حقوق کودکان در اینترنت، فرهنگ و میراث فرهنگی، حفاظت از داده‌ها، دموکراسی، آموزش الکترونیک، ارتقای آزادی بیان، مبارزه با فساد، مبارزه با جرم و جنایت (غیر از جرایم سایبری)، مبارزه با جرایم سایبری، برابری جنسیتی، عدالت (هوش مصنوعی در خدمت دستگاه قضایی)</p>

1. Human Rights Intergovernmental Cooperation - CDDH
2. European Committee for the Prevention of Torture - CPT
3. Artificial intelligence and human rights

پلتفرم ارتقای حمایت از روزنامه‌نگاری و مصونیت روزنامه‌نگاران ^۱	آزادی روزنامه‌نگاری
صندوق اعتماد به حقوق بشر ^۲	ترویج ارزش‌های اساسی مشترک در زمینه حقوق بشر، دموکراسی و حاکمیت قانون
آزادی بیان ^۳	آزادی بیان تکثرگرایی رسانه‌ای برابری جنسیتی، جرم‌انگاری افتراء، جلوگیری از انتشار سخنان نفرت‌آمیز، و نیز مواجهه با بحران‌ها همچون بحران پناهجویان
کمیته راهبری جامعه اطلاعات و رسانه (CDMSI) ^۴	زمینه‌های آزادی بیان، رسانه، حکمرانی برخط
کمیته راهبری مبارزه با تبعیض، تنوع و شمول (CDADI) ^۵	پیشگیری و مبارزه با نفرت‌پراکنی، و تبعیض به دلایل نژادی، رنگ، زبان، دین، منشاء ملی / قومی، گرایش جنسی و هویت جنسیتی
برابری جنسیتی ^۶	برابری جنسیتی مستلزم داشتن حقوق برابر برای زنان مردان، دختران و پسران و نیز توانمندسازی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت در تمامی حوزه‌های زندگی خصوصی و عمومی است. برابری جنسیتی همچنین به معنای دسترسی برابر به توزیع منابع میان زنان و مردان است. کلیشه‌های جنسیتی، خشونت علیه زنان، دسترسی برابر زنان به عدالت، مشارکت متوازن زنان در تصمیم‌گیری، و نیز زنان و دختران مهاجر و پناهنده
گروه اقدام علیه خشونت علیه زنان و خشونت داخلی (GREVIO) ^۷	جلوگیری و مقابله با خشونت علیه زنان و خشونت خانگی در کلیه سطوح دولتی و کلیه ادارات و نهادهای ذیربط
گروه کارشناسان اقدام علیه قاچاق انسان (GRETA)	مبارزه با انواع قاچاق اعم از ملی یا فراملی، و دربرگیرنده همه افراد قربانی قاچاق اعم از زنان، مردان و کودکان
کمیسیون اروپایی مبارزه با نژادپرستی و نارواداری (ECRI)	نژادپرستی، تبعیض (به دلایل نژاد، منشاء قومی/ملی، رنگ، شهروندی، مذهب، زبان، گرایش جنسی، هویت جنسیتی، و خصوصیات جنسی)، بیگانه‌هراسی، یهودی‌ستیزی، و نارواداری در اروپا

1. Safety of journalists Platform
2. Human Rights Trust Fund
3. Freedom of expression
4. Steering Committee on Media and Information Society - CDMSI
5. Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI)
6. Gender equality
7. Violence against women and domestic violence - GREVIO

تقویت فرصت‌های برابر، تنوع و شمول اجتماعی از طریق مبارزه با تبعیض و ضدکولی‌گری	کمیته بینا دولتی کارشناسان در امور کولی و مسافران (ADI-ROM) ^۱
حمایت از حقوق اساسی مهاجران و پناهنجویان	نماینده ویژه دبیرکل در خصوص مهاجرت و پناهنجویان ^۲
اصول مربوط به افراد متعلق به اقلیت‌های ملی را در حوزه زندگی عمومی مانند آزادی اجتماعات مسالمت‌آمیز، آزادی تجمع، آزادی بیان، آزادی اندیشه، دین و دسترسی به رسانه‌ها	کنوانسیون کالبدی برای حمایت از اقلیت‌های ملی (FCNM) ^۳
حفاظت و ترویج زبان‌های مورد استفاده توسط اقلیت‌های سنتی	منشور اروپایی برای زبان‌های منطقه‌ای و اقلیت ^۴
توسعه فرهنگ دموکراسی از طریق آموزش با کیفیت	سیاست آموزش ^۵
فرصت‌های برابر برای همه کودکان؛ مشارکت همه کودکان؛ زندگی عاری از خشونت علیه کودکان؛ عدالت طرفدار کودک برای تمام کودکان و نیز حقوق کودکان در محیط دیجیتال	حقوق کودکان ^۶
تامین امنیت و حفاظت در برابر خشونت، آزادی اجتماعات، آزادی بیان و اجتماعات مسالمت‌آمیز، احترام به زندگی خصوصی و خانوادگی، استخدام، تحصیل، بهداشت، مسکن، پناهندگی برای همه افراد با گرایش‌های جنسی و نیز هویت‌های جنسی متعدد	گرایش جنسی و هویت جنسی (LGBT) ^۷

جدول شماره ۲؛ هنجارهای حقوق بشری اروپایی

منبع: coe.int/en/web/portal/human-rights

چنانچه از روند هنجارسازی در نهادهای حقوق بشری اروپایی مشاهده می‌شود، حقوق بشر به عنوان یک هنجار بنیادین نقش قابل توجهی در سمت‌گیری‌های سیاست‌گذارانه اتحادیه اروپایی در قالب نهادها و برنامه‌های متنوعی به رصد موضوعات مختلف حقوق بشری در درون اعضای شورای اروپایی و نیز دیگر کشورهای غیراروپایی اقدام می‌کند و گزارش‌های این نهادها و نیز

1. Roma and Travellers
2. Special Representative of the Secretary General on Migration and Refugees
3. Framework Convention for the Protection of National Minorities - FCNM
4. The European Charter for Regional or Minority Languages
5. Education Policy
6. Children's Rights
7. Sexual Orientation and Gender Identity - LGBT

تأثیرات این برنامه‌های ترویجی و مشوق در زمینه حقوق بشر، تأثیرگذاری ملموس و معناداری بر روابط خارجی اتحادیه اروپایی دارد.

درواقع، نقض حقوق بشر به عنوان یک خطر قریب الوقوع نسبت به ارزش‌های بنیادین جامعه اروپایی تلقی شده و طبیعتاً موجب برانگیختن اعضای آن نسبت به آن می‌شود. بر این مبنا، هرگونه عمل در نقض حقوق بشر به مثابه یک تهدید هنجاری ادراک شده و اتحادیه اروپا می‌کوشد تا با استفاده از اهرم‌های سیاسی، اقتصادی و تجاری نسبت به اعاده حقوق تضییع شده اقدام نماید. اما نکته قابل توجه در این بین، این نکته است که ارزش‌های حقوق بشری مورد تأکید شورای اروپا عمدتاً ارزش‌های غربی شده و نه جهانشمول هستند و برخی از ابعاد و مؤلفه‌های حقوق بشری مورد تأکید، در تعارض با نظام ارزش‌های ملی است و طبعاً نمی‌توان انتظار داشت جوامع ثالث شاهد یک جریان جهانشمولی در این رابطه باشیم.

در مجموع می‌توان اینگونه استنتاج نمود که شورای اروپا با بهره‌گیری و تأکید بر لزوم مرعی داشتن ارزش‌های حقوق بشری مورد نظر خود به جهان خارج می‌کوشد تا از این مسئله به عنوان ابزاری برای حمایت از سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بهره‌گیرد. لذا، حقوق بشر را در قالب نهادها و برنامه‌های مختلفی تعقیب می‌کند.

۴. بررسی مقایسه‌ای

۴-۱. وجوه اشتراک

در حوزه حقوق بنیادین بشر و آزادی‌های اساسی و موضوعاتی نظیر حق حیات، ممنوعیت برده داری، حق مساوات در برابر حقوق و قوانین، حق کرامت، شناسایی حق مالکیت علمی، ادبی و هنری، منع شکنجه، آزادی بیان، احترام به حریم خصوصی، حق ازدواج، حق آموزش، حقوق سالمندان، حقوق پناهندگان، و حقوق کودکان شاهد اشتراک نظر و اهمیت‌گذاری یکسان نسبت به آنها هستیم و این اشتراک نظر را محتملاً می‌توان ناشی از موضوعیت داشتن حقوق اساسی انسان فارغ از تفاوت‌های جغرافیایی، نژادی و مذهبی دانست. در واقع، انسان به ماهو انسان از ارزش و اهمیت فوق‌العاده و جهان‌شمولی برخوردار بوده و رعایت حقوق اساسی و بنیادی آن امری مشترک است، هرچند ممکن است در جزئیات همین دسته از موارد اشتراکی نیز شاهد تفاوت‌هایی باشیم.

وجود برخی از عوامل همچون ماهیت استبدادی نظام سیاسی و خودکامگی حاکمان، نفوذ و

تأثیرگذاری بازیگران فراملی بر ترتیبات داخلی، بی ثباتی سیاسی و دمیدن در شکاف‌های هویتی، قومیتی و فرقه‌ای در جهان اسلام موجب شده است تا علی‌رغم دیرینه مباحث حقوق بشری در نص و تجربه تاریخی مسلمانان، نمود قابل ملاحظه‌ای در کشورهای اسلامی نداشته باشد. موضوعی که شکل‌گیری جنبش‌های سیاسی رهایی بخش و خیزش امواج دموکراسی خواهی و اسلام‌گرایی سیاسی در برخی از کشورهای عربی می‌تواند عکس‌العملی نسبت به آن تلقی شود. در واقع، توقف و کندی پروژه حقوق بشری در کشورهای اسلامی موجب گردیده است تا اروپا و غرب با اتخاذ رویکردی انتقادی به جهان اسلام، به دنبال تقویت نفوذ نرم خود در این بخش راهبردی از جهان و نیز تحمیل ارزش‌ها و منویات خود به کشورهای اسلامی باشد و از طریق بتواند راه تسلط بر منابع و ظرفیت‌های اقتصادی کشورهای اسلامی را هموار سازد. در واقع، نگارنده بر این باور است که حقوق بشرگرایی در غرب و به‌طور ویژه در اروپا جنبه ابزاری داشته و نه یک ارزش ماهوی اصیل؛ رفتار دوگانه غرب نسبت به موارد نقض حقوق بشر شاهد مثالی بر این مدعاست.

۴-۲. وجوه افتراق

وجود تفاوت‌ها در نظام هنجاری حقوق بشری اسلام و غرب را می‌توان ناشی از دو جهان‌نگرش متفاوت و مبانی فلسفی، کلامی و نیز ریشه‌ها و تجربیات تاریخی متفاوت دانست. در واقع، تجربه دو جنگ ویرانگر در قرن بیستم در این قاره و نیز بحران‌های سیاسی، اجتماعی و انسانی متعاقب آن موجب شد تا اروپا در دوره پسا جنگ بیشترین مساعی و کوشش را برای ترمیم آسیب‌های وارده را به جای آورد. این رو، حقوق بشر در کنار دموکراسی و حکمرانی قانون، مثلث هنجارهای مشترک اروپایی را تشکیل می‌دهد. لذا شاهد نهادسازی‌های مختلف برای تحقق و نیز حراست از این هنجارها در درون جامعه اروپایی هستیم. این نهادها و برنامه‌ها که به مثابه نرم‌افزار حکمرانی و سیاست‌ورزی عمل می‌نمایند نقش تعیین‌کننده‌ای در تنظیم سیاست داخلی و سیاست خارجی اروپایی دارند. از این نظر با توجه به روند همگرایی در اروپای غربی و تأسیس اتحادیه اروپایی و شکل‌گیری هنجارهای مشترک در درون کشورهای عضو، اروپای واحد به یکی از بازیگران قدرتمند در عرصه هنجارسازی ارتقا یافت و با تکیه بر مزیت‌های نسبی خود در عرصه‌های اقتصادی و فناورانه و تجاری، سعی می‌نماید تا هنجارهای خود را در عرصه بین‌المللی دنبال نموده و از آن به مثابه یکی از ابراز قدرت و چانه‌زنی بهره‌گیری نماید.

لذا، شاهد تنوعی از حقوق بشری در این بخش از جهان هستیم.

موضوعات حقوق بشری همچون مبارزه با نفرت‌پراکنی، یهودی‌ستیزی، بیگانه‌هراسی، دفاع از رویکرد جنسیتی، ممنوعیت اجرای حکم اعدام، دعوی تساوی زن و مرد در حقوق و نیز مسئولیت‌های خانوادگی و... را می‌توان ناشی از جهان‌نگرش سکولاریستی - لیبرالیستی و نیز ملهم از اندیشه اومانستی دانست. در واقع، اروپا در دوره معاصر با فاصله گرفتن از آموزه‌های اخلاق مسیحی و گرایش فوق‌العاده به سکولاریسم می‌کوشد تا شرایط را برای زیست انسانی لذت‌گرایانه فراهم نماید.

هنجار آزادی نیز از دیگر ابعاد چالش‌برانگیز در این رابطه است. نوع تفسیر غرب از آزادی و اقسام آن نظیر آزادی بیان از نکات قابل توجه در بروز چالش‌های سیاسی و اجتماعی کشورهای اروپایی با کشورهای اسلامی به شمار می‌رود. برای مثال، اقدامات سریالی روزنامه فرانسوی شارلی ابدو در انتشار کاریکاتورهای موهن نسبت به نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله) و حوادث متعاقب آن و کشته شدن تعدادی از افراد دخیل در این رابطه، منجر به بروز شکاف و چالش‌فی ما بین جهان اسلام و اروپا گردید. موضع‌گیری مقامات اروپایی همچون امانوئل ماکرون در دفاع از اقدامات موهن این روزنامه (خبرگزاری دویچه وله فارسی، ۱۳۹۹) نشان از برخوردهای سلیقه‌ای در زمینه آزادی بیان نیز دارد چراکه همین سیاستمداران نسبت به هرگونه مطالعات تاریخ‌نگارانه نسبت به هولوکاست به شدت موضع‌گیری و آن را محکوم می‌کنند. برای مثال انکار هولوکاست به طور صریح و یا ضمنی در ۱۷ کشور من جمله استرالیا، بلژیک، جمهوری چک، فرانسه، آلمان، مجارستان، رژیم غاصب صهیونیستی، لیتوانی، لوکزامبورگ، هلند، پرتغال، رومانی، روسیه، اسلواکی، سوئیس و لهستان اقدامی غیرقانونی است (Lechtholz-Zey, 2020). محکومیت چهره‌های علمی همچون دیوید اوریینگ، مورخ بریتانیایی، روزه گارودی، اندیشمند فرانسوی، یورگن گراف، مورخ و پژوهشگر سوئیسی، روبر فورسن، مورخ و استاد سابق دانشگاه‌های سوربن و لیون فرانسه، به جرم اظهارنظرهای علمی در مخالفت با خوانش غالب و رسمی از هولوکاست از جمله این مصادیق است (تراهی، ۱۳۸۴: ۱۲۹-۱۳۲).

نتیجه‌گیری

در مجموع، با توجه به این که هنجارهای حقوق بشری به علت آنکه از ذات انسان نشأت می‌گیرد

و می‌بایست بر فطرت انسانی استوار باشد، لذا، خصلتی فرا زمانی و فرا مکانی یافته، به طوری که زمینه طرح‌ریزی و اکتشاف یک منظومه‌ای از حقوق جهانشمول نسبت به انسان را فراهم می‌سازد. بر این اساس، هنجارهای مرتبط با حقوق اساسی و بنیادین بشر همچون حق حیات، آزادی بیان، حق کرامت، و... در جمله حقوقی است که همه مکاتب حقوقی آن را به رسمیت شناخته و اختلاف چندانی درباره آن وجود ندارد. با این وجود، اختلاف در مبانی هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه بین گفتمان حقوق بشری اسلام و غرب موجب بروز چالش‌هایی در این رابطه گردیده است. برای مثال، حقوق مرتبط با همجنسگرایان که نزد اروپا به یک هنجار تبدیل شده، در جوامع اسلامی یک ضد‌هنجار و امری غیر انسانی تلقی می‌شود. مسئله اعدام به عنوان یکی از مصادیق نظام کیفری در اسلام همواره مورد انتقاد اروپا قرار داشته است، حال آنکه مجازات اعدام بر مبنای حقوق اسلامی، از یک پشتوانه نظری و فلسفی مورد قبولی برخوردار است. مسئله دیگر در این رابطه به حدود آزادی بیان بازمی‌گردد؛ وجود سیاست‌های دوگانه نسبت به این موضوع و انتشار کاریکاتورهای موهن نسبت به نبی مکرم اسلام^(ص)، انتشار رمان آیات شیطانی و دیگر آثار مکتوب در قالب رمان، داستان و یا تولیدات سینمایی در توهین و تمسخر ارزش‌های اسلامی موجب پیدایش فضای بدگمانی نسبت به نیات و مطلوبات غایی هنجارهای حقوق بشری غربی در جهان اسلام گردیده است. با این وصف، و در مقام مقایسه از عملکرد دو نظام حقوق بشر اسلامی و غربی، باید اذعان داشت اروپا از نظر نهادسازی‌های هنجارین (تأسیس سازمان‌ها، مراکز و نیز برنامه‌های حقوق بشری) و نیز هنجارسازی‌های نهادی (ارتقای حقوق بشر به یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در تنظیم روابط خارجی خود)، عملکرد فعالانه‌تری نسبت به کشورهای اسلامی داشته و توانسته است از حقوق بشر به عنوان یک ابزار در عرصه تنظیم روابط خارجی اقتصادی و سیاسی خود استفاده نماید و با توجه به برخی از مزیت‌های نسبی خود، بتواند از آن حداکثر بهره‌برداری را داشته باشد؛ این در حالی است که کشورهای اسلامی در این زمینه ناکامی‌های فراوانی داشته‌اند و به علل مختلفی همچون اختلافات مذهبی، سطوح نامتوازن در عرصه توسعه‌یافتگی، بافت سیاسی-اجتماعی، تداوم چالش در عرصه سنت و مدرنیته، سیاست‌های مداخله‌جویانه کشورهای غربی و... مانع از حصول به یک اجماع بین‌المللی در زمینه استقرار یک نظم حقوق بشری با پشتوانه عملی و اجرایی در عرصه ملی و بین‌المللی شده است؛ مسئله‌ای که در بخش راهبردهای پایانی تلاش می‌شود برای آن چاره‌جویی‌های را پیشنهاد نمود.

راهبردها

در مجموع، رفع چالش‌ها و کاهش سطح تعارضات حقوق بشری میان کشورهای اسلامی و غرب نیازمند پیگیری هم‌زمان استراتژی‌های ذیل است:

نخست آن‌که کشورهای اسلامی بیش از پیش نیازمند تقویت رویکرد حقوق بشری اسلامی خود و بهره‌مندی از آن به عنوان یک شرط اساسی در تنظیم روابط سیاسی، تجاری و اقتصادی با جهان پیرامونی خود هستند تا احترام به موازین و هنجارهای حقوق بشری اسلامی به عنوان یک پیش شرط و اصل غیرقابل مسامحه در عرصه بین‌المللی ارتقا یابد. برای این امر، لازم است تا با انفتاح و گشایش در فضای سیاسی کشورهای اسلامی و کنارگذاری کلیشه‌های سیاسی غیردموکراتیک و نیز تلاش ایشان برای تقویت بعد مشارکت سیاسی و نیز نهادهای دموکراتیک، مانع از بهانه‌تراشی به قدرت‌های غربی شد. طبعاً استقرار یک نظم سیاسی مردم‌سالار و ایجاد فضای باز سیاسی برای احزاب، جریان‌ها و کنشگران سیاسی می‌تواند شاهی بر کاربست‌پذیری و نیز قدرت درونی منطق حقوق بشری اسلامی تلقی شود.

از لوازم تحقق این مهم، می‌توان به تسهیل و تسریع در فرایند گفتمان‌سازی حقوق بشر اسلامی در جوامع داخلی از طریق ابزارهای جامعه‌پذیری سیاسی، تقویت فضای گفت‌وگو و همکاری‌های علمی با مجامع دانشگاهی غربی برای نیل به تفاهم و تقارب آراء در زمینه مبانی فلسفی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی نظام هنجارهای حقوق بشری اسلامی و نیز اجتهاد دائمی در زمینه مسائل فقهی حقوق بشر اسلامی و تقویت نهادسازی‌های علمی مشترک برای این منظور اشاره کرد. همچنین پیشنهاد می‌شود برای دفاع از نظم هنجاری مستتر در اندیشه حقوق بشر اسلامی، رویکرد دولت‌های اسلامی در زمینه حقوق بشر از رویکرد منفعلانه و نقدپذیر، به رویکردی آفندی و مطالبه‌گر تغییر یابد. لذا، نیازمند برخی تهמידات ساختاری و نهادی در این رابطه همچون ضرورت نهادسازی‌های هنجاری به منظور تقویت سطح حقوق بشری در کشورهای اسلامی، حضور فعالانه در مجامع حقوق بشری بین‌المللی و تعقیب منطقی اصول حقوق بشر اسلامی در این مجامع و امتناع از شکل‌گیری اجماع بین‌المللی در زمینه حقوق بشر علیه کشورهای اسلامی و نیز عکس‌العمل فوری و دارای پشتوانه عملی سازمان همکاری‌های اسلامی نسبت به هرگونه اعمال ناقض حقوق بشر در کشورهای اسلامی و یا در هنگامه بروز مخاطرات امنیتی و بروز آشوب‌ها می‌باشیم.

منابع

۱. ارغوانی، فریبرز (۱۳۹۶). «چین، اروپا و چالش حقوق بشری همکاری‌های فراگیر». سیاست، ۴۷(۴): ۸۱۵-۸۳۲.
۲. بیات، جلیل (۱۳۹۷). «تأثیر حقوق بشر بر روابط تجاری ایران و اتحادیه اروپا». روابط خارجی، ۱۰(۱): ۷۹-۱۰۵.
۳. تقوی، سیدعلی محمد (۱۳۹۲). «رژیم حقوق بشر در اتحادیه اروپایی؛ عدم شمولیت و یکپارچگی». پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۲(۱): ۲۴-۴۵.
۴. تراهی، سید محمد (۱۳۸۴). جایگاه هولوکاست. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۵. حبیبی، سید مهدی؛ عباسی، محمد؛ مشهدیان، بابک. (۱۳۹۳). «حقوق بشر: ابزار نرم مداخله‌گرایی آمریکا و اتحادیه اروپا». فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس، ۵(۱۸): ۹-۳۶.
۶. رحمانی، علی. (۱۳۸۴). «حقوق بشر، ابزار سیاست اروپا». فصلنامه مطالعات بین‌المللی، پیاپی ۴: ۱۸۹-۲۱۳.
۷. صادقی زیاری، حاتم؛ سیه جانی، نازیلا (۱۳۹۴). «بررسی عملکرد اتحادیه اروپا در چارچوب موافقتنامه‌های تجاری مشروط به حمایت از حقوق بشر». روابط خارجی، ۷(۳): ۱۴۷-۱۷۷.
۸. صفاری نیا، مهزاد (۱۳۹۸). «نظام حقوق بشر اتحادیه اروپا در تعاملات فراملی؛ از نظر تا عمل». مطالعات حقوق عمومی، ۴۹(۳): ۸۵۹-۸۷۹.
۹. طباطبایی، سید احمد (۱۳۸۲). «دادگاه اروپایی حقوق بشر؛ ساختار و صلاحیت‌های جدید». اندیشه‌های حقوقی، ۱(۵): ۱۳۶-۱۰۵.
۱۰. عبدی، ایوب؛ زمانی، سیدقاسم (۱۳۹۶). «پروتکل شماره ۱۵ و اصلاح نظام اروپایی حقوق بشر». حقوقی بین‌المللی، ۳۴(۵۶): ۸۵-۱۰۸.
۱۱. غفاری، غلامرضا (۱۳۸۸). «منطق پژوهش مقایسه‌ای». مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۳(۸): ۹۹-۱۱۹.
۱۲. کیوان حسینی، اصغر؛ شیخی منفرد، محمدرضا؛ چیت‌سازیان، محمدرضا (۱۳۹۲). «چگونگی اثربخشی مقوله حقوق بشر در روابط اروپا و چین». روابط خارجی، ۵(۲): ۳۷-۶۱.

۱۳. نوذری، حسینعلی (۱۳۸۷). فلسفه تاریخ: روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری. تهران: طرح نو.
۱۴. آسیابان عباس آبادی، مرضیه (۱۳۸۷). «بررسی تطبیقی کنوانسیون حقوق کودک با میثاق حقوق کودک در اسلام». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
15. Anckar, C., (2008). "On the Applicability of the Most Similar Systems Design and the Most Different Systems Design in Comparative Research." *International Journal of Social Research Methodology*, 11(5): 389-401.
16. Collier, D., (1993). "The Comparative Method". In: Ada W. Finifter (ed.), *Political science: The State of the Discipline II*, Washington, D.C.: American Political Science Association: 105 - 119.
17. Creppell, I. (2011). "The Concept of Normative Threat", *International Theory*, Vol. 3, Issue 3.
18. Smelser, N. J., (2003). "On Comparative Analysis, Interdisciplinarity and Internationalization in Sociology". *International Sociology*, 18(4): 643-657.
19. Lechholz-Zey, Jacqueline: *Laws Banning Holocaust Denial. Genocide Prevention Now..* Retrieved October 4, 2020.
20. <https://www.refworld.org/publisher,OIC,RESOLUTION,,50ff-bce5205,,0.html>